

Nefs ve Akıl Risalesi

İBN MİSKEVEYH

Çeviri: Muhammet Ali Koca

alBaraka
Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	9
ÜSTAT EBÛ ALİ MİSKEVEYH'İN NEFS VE AKIL HAKKINDA RİSALESİ.....	13
BİRİNCİ FASIL	14
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	14
İbn Miskeyeh'in Cevabı.....	16
Duyu Akla Tabidir	16
Aklın İki Nazarı: Duyulurların Tümmeleri ve Basit Şeyler	20
Aristo ve Şarihlerinin Akıl ve Nefs Hakkındaki Düşüncesi	22
Nefsin Duyulurların Tümmelerini İdrak Etmesi ve Onları İdrak Ettiğini Bilmesi.....	22
Nefsin Bilkuvve Oluşu ve Bilfiil Hale Çıkışı.....	24
Duyular Ancak Aklın Teyidiyle Bilgi Verir.....	28
Duyuların Hataları	30
Doğru Fikir Kuruntuya Götürmez	36
İtiraz Sahibine Muaraza Yoluyla Cevap	38
Akıl ve Vehim Arasındaki Fark.....	42
Aristo ve Platon Arasında İhtilaf Yoktur	44
Duyulardan Alınan Lafızların Akledir Manalar İçin Kullanımı....	46

İKİNCİ FASIL	52
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	52
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	54
Nefs Sıcaklık ve Hayattan Başkadır.....	54
ÜÇÜNCÜ FASIL	62
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	62
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	64
Aklın Tabii Şeyleri İdrak Ederken Örneklere İhtiyaç Duyması ...	64
Aklın Doğru Fikir İçin İhtiyaç Duyduğu Aletler	70
DÖRDÜNCÜ FASIL.....	76
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	76
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	78
Ruhânî Şeyler Tevehhüm Edilmez.....	78
Ruhânî Şeyleri İspata Götüren Saik: Burhan	80
BEŞİNCİ FASIL.....	86
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	86
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	86
Büyük Alem İlk İllet Olamaz.....	86
ALTINCI FASIL.....	96
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	96
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	96
Akl ve Nefs Cisim Değildir, Bilakis Cismin Varlığı Onlar Sayesindedir	96
YEDİNCİ FASIL	102
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	102
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	102
Sıcaklık Hayat ve Hayatın İlk İlleti Değildir.....	102

SEKİZİNCİ FASIL	104
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	104
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	104
Doktor ile Filozofun Nazarları Arasındaki İhtilaf.....	104
Mizaç İlk İllet Değildir.....	108
Mizacın Tabileri ve İlk İllet Olmamaları	110
DOKUZUNCU FASIL	112
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	112
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	112
Nurun ve Diğer Arazların Hareketi	112
Kainat Üzerindeki Her Araştırmanın Mutlak Olarak "İlk"te Son Bulması Gerekir.....	114
ONUNCU FASIL.....	118
İtiraz Sahibinin Sorusu.....	118
İbn Miskeveyh'in Cevabı.....	118
Yaratıcının Fiilleri Zamansız ve Mekansızdır	118
İlahî Güçlerini İspatı	124
Yaratıcıyı Nasıl Biliriz.....	126
Basit Cevherin İspatı ve Mertebeleri.....	130
Akıl ile Duyu Arasındaki Fark.....	136
Aklın Akli Manaları İdrak Ederken Alıştırmaya İhtiyaç Duyması	142
Akledilirlerin İdrakinde Filozof ile Peygamber Arasındaki Fark.....	144
Aklın Bütün Suretleri Eşit Bir Şekilde Kabul Etmesi.....	148

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Büveyhîler döneminin meşhur filozoflarından biri olan İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) tarihten felsefeye, matematikten tıbbaya kadar birçok ilim dalında eserler vermekle birlikte daha çok tarihçi, filozof ve özellikle de bir ahlak felsefecisi olarak öne çıkar. Ahlak alanında yaptığı çalışmalar birçok açıdan ilk olma özelliğine sahip olup kendisinden sonra bu alanda kalem oynatan neredeyse bütün düşünürleri etkilemiştir.

Eserleri içerisinde *Tecâribü'l-ümem ve te'âkübü'l-himem* isimli tarih kitabı, ahlak alanında bir başyapıt niteliği kazanmış *Tehzîbü'l-ahlâk*'ı ile *Câvidân-hired*'i ve metafizik sahasında telif ettiği *el-Fevzü'l-esgar* ve *Kitâbü'l-Hevâmi'l-veş-şevâmil*'i diğer kitaplarına ve risalelerine nazarla temayüz eder niteliktedir. Bu çalışmada yeni bir edisyonuna ve tercümesine yer verdiğimiz *el-Makâle fi'n-nefs ve'l-akl* (*Nefs ve Akıl Risalesi*) isimli risalesi, bahsi geçen eserleri kadar şöhret bulamasa da bir taraftan onun materyalist ve deneyci gelenek karşısındaki tutumunu diğer taraftan da nefis ve aklın mahiyetiyle ilgili yaklaşımını oldukça açık bir şekilde ortaya koyar.

Söz konusu risale İbn Miskeveyh'in açıkça adını zikretmeği bir şahsın, nefis ve aklın varlığı ve mahiyetiyle ilgili kendisine yönelttiği toplamda on sorunun/itirazın cevabını ihtiva eder. Soruların/itirazların içeriğinden felsefeden anlayan ve materyalist bir deneyci olduğu anlaşılan bu kişi, nefis ve aklın devamlı olarak sıcaklık, ışık ve nura indirgeme çabası içindedir ve duyu idraklerini aşacak şekilde cisim veya cisimsel

olmayan bir nefis ve akıl düşüncesine karşıdır. Zira ona göre duyu idrakine dayanmayan her türlü düşünce/fikir, kuruntu/ham hayal (*melancholy*) olmaktan öteye geçemez. Bu durum karşısında İbn Miskeveyh, bilgi kaynaklarının sadece duyu idrakleriyle sınırlı olmadığını, bilakis onların da üzerinde hükümde bulunan bir akıl ve nefsin bulunduğunu ve dahası bunların maddî de olmadığını temellendirerek itiraz sahibinin şüphelerine cevap üretmeye çalışır. Dolayısıyla bu çalışma, nefis ve aklın ontolojisiyle ilgili kıymetli değerlendirmeler içermekle birlikte özellikle epistemolojik açıdan materyalist ve deneyci bir gelenek ile rasyonalist olarak görülebilecek Yeni Eflatuncu geleneğin iki önemli mensubunun karşı karşıya geldiği bir diyalektiği -kendi dönemi itibariyle- serimlemesi açısından oldukça önemlidir.

İbn Miskeveyh'in Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023) ile sık sık yazışarak tartıştığı bilgisi dikkate alınarak bu şahsın Tevhîdî olabileceği fikri akla gelse de onun ana akımı temsil eden Yeni Platoncu Fârâbî okuluna mensup bir İslam filozofu olduğu düşünüldüğünde, akıl ve nefsi reddederek söz konusu itirazları yöneltmesini beklemek pek mümkün görülmez. Bununla birlikte eser içerisinde onunla ilgili aktarılan verilerden Grekçe bildiğine ve eski tıp geleneğine aşina olduğuna çıkarımda bulunabiliriz. Zira duyu idrakine dayanmayan her türlü düşüncenin/fikrin kuruntudan (*melancholy*) başka bir şey olmadığını ileri sürerken, bu kelimenin Grekçe'deki kullanımına gönderme yapması ve devamlı olarak Hipokrat, Rûfûs ve Galen gibi tıp ilminde uzmanlaşmış kişilere atıfta bulunması bu çıkarımı destekler niteliktedir.

Maalesef İbn Miskeveyh'in bu risalesinin günümüze "Râgıp Paşa nr. 1462 vr. 68b-85b" künyeli tek nüshası ulaşabilmiştir. Bu nüsha ilk defa Muhammed Arkoun (Erkûn) tarafından 1961'de neşredilmiştir.¹ Fakat her ne kadar Arkoun tarafından yazmadaki bazı hatalar düzeltilmeye çalışılsa da bu neşir, metni anlamayı neredeyse imkansız hale getiren birçok yazım ve okuyuş hatası içermektedir. Arkoun'dan yaklaşık yirmi yıl sonra bu hataları düzeltmek üzere yola çıkan Abdurrahman Bedevî,

¹ Arkoun, "Deux épîtres de Miskawayh," *Bulletin d'Études Orientales* 17 (1961/2), s. 7-74.

-yine aynı nüshaya dayanarak- eserin yeniden edisyonunu yapmıştır.² Fakat maalesef o, birçok yerde Arkoun'u yazmayı yanlış okumakla ya da anlamsız tercihler yapmakla suçlayıp metinde düzeltmeler yapsa da -ki bu düzeltmeler yer yer metnin anlaşılmasını oldukça rahatlatmıştır- onun neşri de birçok yazım hatası ve yanlış tercih içermekten kurtulamamıştır. Özellikle şunu da belirtmek isteriz ki Bedevî'nin, Arkoun'un neşrini, elindeki yazma nüshadan baştan sona kontrol ederek yeniden gözden geçirdiğinden ciddi şüphe duyuyoruz. Bu kanaate varmamamızın nedeni, birçok yerde hem Arkoun'un hem de Bedevî'nin benzer ifadeleri atlamış olmaları ve Arkoun'un yazmayı yanlış okuduğu yerleri yazmaya dayanarak düzeltmemesi, hatta yazmaya atf dahi yapmamasıdır. Dolayısıyla Bedevî'nin yaptığı işlemi, Arkoun'un yanlış zapt ettiğini düşündüğü yerleri, konunun bağlamına uygun olarak düzeltmek ve -az yer müstesna- yazmaya fazla müracaat etmemek şeklinde tasvir edebiliriz. Son olarak Prof. Dr. Yahya Michot'un danışmanlığında Viviane Harika tarafından 1993 yılında yüksek lisans tezi olarak -şerhli Fransızca tercümesiyle birlikte- yeni bir edisyonu daha yapılmış³ ve özellikle Bedevî'nin hataları düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak onun da neşri yazmanın bizatihi kendisinden kaynaklı sorunlar nedeniyle ifadenin doğru anlaşılmasında yeterli olmamakta ve metnin doğru zapt edilmesiyle ilgili eksiklikler devam etmektedir. Son olarak eserin 2012 yılında Peter Adamson ve Peter E. Pormann tarafından yapılan İngilizce tercümesi⁴ oldukça önemlidir. Zira bu çeviri, Arkoun ve Bedevî'nin neşirlerinde bulunan sorunları, Harika'nın neşriyle ve şerhli tercümesiyle karşılaştırarak aşmaya çalışır.

Biz ise başta sadece Bedevî ve Arkoun neşirlerini esas alıp eseri Türkçeye kazandırmayı hedeflerken, bahsini ettiğimiz açılardan metnin birçok yerinde anlaşılması güç olan veya yanlış zapt edilmiş yerler oldu-

² Bedevî, *Dirâsât ve'n-nusûs fi'l-felsefe ve'l-ulûm inde'l-Arab*, Beyrut 1981, s. 57-97.

³ Harika, *Miskawayh: De l'âme et de l'intellect. Présentation, traduction critique et notes*, Louvain-la-Neuve, 1993.

⁴ Peter Adamson ve Peter E. Pormann "More Than Heat and Light: Miskawayh's Epistle on Soul and Intellect", *The Muslim World*, (sayı: 102, 2012), s. 428-524.

ğunu gördük. Dahası Harika'nın neşrinin de bu sorunları ortadan kaldırmada yeterli olmadığını, hatta büyük ölçüde Arkoun'un tercihleri doğrultusunda ibareyi zapt etmeye çalıştığını gördük. Eserin tek nüsha olması ve yer yer müstensihin, ifadeleri oldukça sorunlu bir şekilde zapt etmesi, eserin düzgün bir edisyonun yapılamamasının önündeki en temel zordur. Bazen kelimeler ya da ifadeler harfleri itibarıyla doğru yazılmakla birlikte okunması güç bir şekilde imla edilmesi nedeniyle farklı veya yanlış zapt edilmesine neden olurken, bazen de ifade veya kelimelerin bizzat müstensih tarafından sehven düşürülmesi veya yanlış zapt etmesi nedeniyle ibareyi anlamak oldukça zorlaşmaktadır. Tüm bu nedenlerle söz konusu risalenin yeni bir edisyonunu yapmanın gerekli olduğu kanaatine vardık. Bu sayede eserin Türkçeye daha sağlıklı ve doğru bir tercümesini yapma imkanına kavuşacağımızı umuyoruz.

Edisyonu gerçekleştirirken sadece Ragıp Paşa nüshasını değil, Arkoun ve Bedevî neşirlerini de birer nüsha gibi kullandık. Ragıp Paşa nüshasını “ر”, Arkoun neşirini “ع” ve Bedevî neşirini “ب” rumuzuyla gösterdik. Eserin tek nüsha olması nedeniyle ve Arkoun ile Bedevî neşirleri büyük ölçüde Harika'nın neşirini belirlediği için onu bağımsız bir nüsha olarak göstermedik. Ayrıca bu risale temelde birçoğu birbirine indirgenebilecek on soru ve cevaptan oluştuğu için ayrıca alt başlığa sahip değildir. Hem okuyucunun eserden istifadesini artırma hem de eserin takibini kolaylaştırma adına köşeli parantezlerle konunun muhtevasına uygun alt başlıklar oluşturduk. Arapça metne yazma nüshada bulunmayan bir ekleme yapma gereği duyduğumuz yerlerde devamlı olarak bu köşeli parantez kullanmaya özen gösterdik. Bu nedenle Arapça ve Türkçe metindeki köşeli parantez içindeki eklemeler tarafımıza aittir. Ayrıca edisyonu yaparken İTNES'i (İSAM Tahkikli Neşir Esasları) esas aldık.

Eserin edisyonu aşamasında nüsha farklılıklarının işlenmesinde bana zaman ayırarak yardımcı oldukları için Arş. Gör. Zübeyir Çetin ile Arş. Gör. Ahmet Karagöze teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Son olarak eserin tercümesini baştan sona hassas bir şekilde gözden geçirerek tekliflerde bulunduğu için Dr. Öğr. Üyesi Murat Kaş'a özel olarak teşekkürlerimi sunmak isterim.

Muhammet Ali Koca